

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ВІДДІЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЇ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ
PSYCHOLOGISCHE HOCHSCHULE BERLIN
(БЕРЛІНСЬКИЙ ПСИХОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ)
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ Г.С. КОСТЮКА НАПН УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ НАПН УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ
ІМЕНІ МИКОЛИ ЯРМАЧЕНКА НАПН УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР ПРАКТИЧНОЇ
ПСИХОЛОГІЇ І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ НАПН УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ГО «АСОЦІАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ УКРАЇНИ»**



**Матеріали науково-практичної
конференції з міжнародною участю
27-28 квітня 2023 року**

Київ–2023

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ВІДДІЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЇ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ
PSYCHOLOGISCHE HOCHSCHULE BERLIN
(БЕРЛІНСЬКИЙ ПСИХОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ)
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ Г.С. КОСТЮКА НАПН УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ НАПН УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ
ІМЕНІ МИКОЛИ ЯРМАЧЕНКА НАПН УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ І
СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ НАПН УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ГО «АСОЦІАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ УКРАЇНИ»**



**УКРАЇНСЬКА ПСИХОЛОГІЯ. ХХІ СТОЛІТТЯ. ПОЧАТОК.
(ДНІ УКРАЇНСЬКОЇ ПСИХОЛОГІЇ В БЕРЛІНІ)**

**Матеріали науково-практичної
конференції з міжнародною участю
27-28 квітня 2023 року**

Київ–2023

УДК 159.9(477)"20"(082)

*Рекомендовано до друку
на засіданні бюро Відділення психології та спеціальної педагогіки НАПН України
(протокол № 5 від 2 травня 2023 року)*

Редакційна рада:

*Панок В.Г., Максименко С.Д., Слюсаревський М.М.,
Данилюк І.В., Зігфрід Прейзер, Прохоренко Л.І.*

Редакційна колегія:

*Панок В.Г. (гол.ред.), Максименко С.Д. (заст. гол. ред.);
Слюсаревський М.М. (заст. гол. ред.); Данилюк І.В., Йоханна Бютхер,
Губеладзе І.Г., Прохоренко Л.І., Орлов О.В., Терещенко К.В.,
Чуніхіна С.Л., Куліш Т.І. (секретар)*

Українська психологія. XXI століття. Початок. (Дні української психології в Берліні): матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю 27-28 квітня 2023 року: Зб. матеріалів // За ред. В.Г. Панка. Київ: 2023. 507 с. (електронне наукове видання)

ISBN

У збірнику матеріалів науково-практичної конференції з міжнародною участю висвітлюються досягнення, актуальні проблеми та перспективи розвитку психологічної науки в Україні на початку XXI століття; сучасний стан психологічної практики і прикладної психології та важливі для сьогодення питання професійної підготовки психологів у закладах вищої і післядипломної освіти.

У збірнику представлено доповіді, виголошені на пленарному засіданні, та тези доповідей учасників конференції за секціями.

Матеріали конференції розраховані на вчених-психологів, освітян, управлінців, усіх, хто забезпечує функціонування і розвиток освіти, здійснює її психологічний науково-методичний супровід.

Матеріали подано в авторській редакції.

За достовірність фактів, цитат, посилань на джерела та вживання назв документів, власних імен тощо відповідають автори публікацій

УДК 159.9(477)"20"(082)

ISBN

© Національна академія педагогічних наук України, 2023
© Київ, 2023

Чаплінська Ю.С. Кіборгізація людського тіла: проблеми і перспективи дослідження та практика впровадження	
Чекстере О.Ю. Зміст дитячих страхів та копінг-стратегій в умовах війни	
Чуніхіна С.Л. Конгруентне політичне лідерство і деліберативна демократія	
СЕКЦІЯ 3. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ПСИХОЛОГІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ І ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ	
Радчук Г.К., Вінничук М. В. Рефлексивність як професійно значуща якість майбутніх педагогів	
Винославська О.В., Кононець М. О. Застосування навчальних квест-кімнат для професійної підготовки практичних психологів	
Терлецька Л.Г. Психологія здоров'я як засіб підготовки магістрів до майбутньої професійної діяльності	
Кононенко О.І. Диверсифікаційний підхід в реалізації підготовки психологів у ЗВО в умовах невизначеності	
Базика Є.Л. Психолого-педагогічний супровід діяльності здобувачів ЗВО при дистанційній формі навчання	
Власова О.І. З досвіду неформальної психологічної освіти класичних університетів України (до 125 річчя відкриття Психологічної семінарії в Київському університеті св. Володимира)	
Кириленко Т.С. Вектори вивчення духовності в професійній підготовці психологів	
Кондратюк А.А. Розвиток компетенцій організаційного психолога	
Мельник О.А. Процес вдосконалення психологів у закладах вищої освіти	
Юрчинська Г.К., Ходанович О.В. Конкурентоздатність майбутнього психолога	
Лозова О.М. Контент-аналіз тематики наукових досліджень психологічних кафедр в діахронії	
Матієнко Т.В. Ефективність правового самовиховання студентської молоді	
Лунченко Н.В. Психологічна безпека освітнього середовища та фактори її забезпечення	
Шаюк О.Я. Проблемне поле особистісно-професійного зростання майбутнього психолога	
Савелюк Н.М. Психологічна допомога майбутнім психологам через освітній процес в умовах воєнного стану	

необхідні для становлення суб'єкта професійної діяльності, у тому числі його професійної позиції.

Література

1. Кокун О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: Монографія. К.: ДП "Інформ.-аналіт. агенство", 2012. 200 с.

2. Машталір М., Шаюк О. Професійно-особистісний розвиток студентів-психологів у процесі навчання у вузі. Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції «Інновації в освіті: перспективи розвитку» 20 травня 2021 р. Тернопіль. С. 275-277.

3. Надвинична Т.Л. Оцінка та контроль професійної підготовки компетентного фахівця у ЗВО: психодіагностичний вимір. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія. 2021. Випуск 3. 82-88.

4. Панок В.Г. Концептуальні підходи до формування особистості практикуючого психолога. Практична психологія та соціальна робота. 1998. №4. С.3-5

5. Панок В.Г., Рудь Г.В. Психологія життєвого шляху особистості. Київ: Ніка-Центр, 2006. 280 с.

6. Сукаленко Т.М., Позднякова О.О. Компетентність і компетенція – ключові поняття компетентнісного підходу в сучасній освіті. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія «Філологічні науки». 2018. № 46. С. 164–168.

7. Фурман А.В. Теоретична модель емпатійної взаємодії психолога з клієнтом: циклічно-вчинковий підхід. Психологія і особистість. 2022. №2.(22). С. 9–40.

8. Шаюк О.Я. Професійна толерантність студентів-гуманітаріїв: сутність, структура, особливості формування. Психологія і суспільство. 2020. № 1. С. 78-90.

Савелюк Н.М.,

доктор психологічних наук, професор,

професор кафедри психології,

Тернопільський національний педагогічний

університет імені Володимира Гнатюка;

nsavelyuk@ukr.net;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5246-9677>

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА МАЙБУТНІМ ПСИХОЛОГАМ ЧЕРЕЗ ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Вступ. У світі нарешті заговорили про завершення COVID-19, натомість Україна із пандемії одразу перейшла до воєнного стану, який триває другий рік. Тому можемо констатувати вплив уже хронічного стресу, умови й особливості якого понад три роки залишаються типовими для більшості українців: обмеження задоволення важливих фізіологічних, психологічних, духовних потреб, численні загрози для життя і безпеки, позбавлення або труднощі спілкування з рідними та близькими людьми й ін.

Оприлюднені наукові студії особливостей стресу в української молоді, зокрема, у студентів та в умовах повномасштабної війни, на сьогодні все ще є малочисельними. За останні 10 років спостерігається тенденція переходу від «доковідних» досліджень переважно навчального, екзаменаційного, пов'язаного з адаптаційними процесами стресу (наприклад, [3]) до вивчення стресостійкості та її взаємозв'язків з іншими особистісними властивостями студентської молоді (наприклад, [1]).

Зокрема, за даними Н. Даниленко та В. Сулім, сучасні здобувачі вищої освіти мають середній рівень стресостійкості (одні – з тенденцією до високого, інші – до низького рівня). При цьому найбільший відсоток молоді з тенденцією до високого рівня стресостійкості спостерігається серед студентів із холерико-сангвінічним та флегматико-меланхолічним типами, а з тенденцією до низького рівня – у представників меланхолічно-холеричного типу темпераменту [1].

Л. Сікорська за результатами емпіричних досліджень констатує, що, по-перше, «постійне перебування у стресі не дає змоги студенту відчувати себе щасливим та задоволеним життям»; по-друге, особливості переживання стресів студентами залежать від багатьох їх індивідуальних особливостей: суб'єктивної оцінки задоволеності життям, дратівливості, тривожності, прийняття свого матеріального становища, благополуччя у сімейних стосунках, позитивних очікувань від майбутнього, суб'єктивного переживання щастя, здоров'я та турботи про нього [4, с. 216–217].

Актуальним в умовах власне воєнного стану є, серед інших, лонгітюдне дослідження І. Данилюка та О. Богучарової, котрі упродовж тривалого періоду вивчали й аналізували акультураційний стрес студентської молоді – переселенців зі Сходу України. Встановлено значущі зв'язки між переживанням зазначеного стресу і низкою як зовнішніх, так і внутрішніх чинників (вибором акультураційної стратегії, типом психологічної адаптації до зміненого соціокультурного середовища, показниками психологічного благополуччя та ін.). Назагал слушно констатується необхідність додаткової

психологічної («супроводжувальної») підтримки студентської молоді як вразливої соціально-демографічної спільноти [2].

Виклад основного матеріалу дослідження. В нашому емпіричному дослідженні узяли участь здобувачі вищої освіти (спеціальностей як «психологія», так і інших) Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. На першому етапі (березень 2022 року) – 65 студентів, серед яких 56 осіб жіночої статі (86,15 %) та 9 – чоловічої (13,85 %); середній вік респондентів – 19,4 року. На другому етапі (березень 2023 року) – 87 студентів, серед яких 75 осіб жіночої статі (86,21 %) та 12 – чоловічої (13,79 %); середній вік респондентів – 20,1 року.

Як основний психодіагностичний інструмент було використано «Тест на визначення рівня стресу» (Ю. Щербатих). В Україні він перекладений та адаптований різними дослідниками (наприклад, [5]). Тест складається із чотирьох субтестів і таким чином надає зручну можливість вивчати рівень стресу піддослідних більш диференційовано – за окремими групами симптомів (умовно поділеними на інтелектуальні, поведінкові, емоційні, фізіологічні). Проаналізуємо та проінтерпретуємо отримані результати.

Таблиця 1

Динаміка проявів інтелектуальних симптомів стресу

№ з/п	Ознака прояву стресу	Показники інтелектуальних симптомів стресу на I етапі дослідження		Показники інтелектуальних симптомів стресу на II етапі дослідження	
		Кіль-сть осіб (%)	Ранг значущ.	Кіль-сть осіб (%)	Ранг значущ.
1.	Негативні думки	70,80	2	62,07	3
2.	Труднощі зосередження	83,10	1	64,37	2
3.	Погіршення пам'яті	40,00	5	55,17	6
4.	Думки про одну й ту ж проблему	60,00	4	77,01	1
5.	Підвищене відволікання	64,60	3	56,32	5
6.	Труднощі прийняття рішення	29,20	6	59,77	4
7.	Погані сновидіння, жахіття	24,60	7	21,84	12
8.	Часті помилки та неточності	12,30	11	29,89	10
9.	Пасивність, зволікання	21,50	8	51,72	7
10.	Порушення, «сплутане» мислення	16,90	9	41,38	8
11.	Поквапні, необгрунтовані рішення	21,50	8	36,78	9
12.	Звуження «поля зору»	13,90	10	22,99	11

Отже, упродовж першого року війни, згідно із самооцінюванням респондентів, у контексті інтелектуальних проявів стресу найбільш істотною мірою посилилася прокрастинація (+30,57%), зросла помилковість виконання

дій (+17,59%), компульсивність думок (+17,01%) та імпульсивність у рішеннях (+15,28%), а також погіршилася пам'ять (+15,17%).

Таблиця 2

Динаміка проявів поведінкових симптомів стресу

№ з/п	Ознака прояву стресу	Показники поведінкових симптомів стресу на I етапі дослідження		Показники поведінкових симптомів стресу на II етапі дослідження	
		Кіль-сть осіб (%)	Ранг значущ.	Кіль-сть осіб (%)	Ранг значущ.
1.	Зниження апетиту або переїдання	53,90	3	51,72	2
2.	Часті помилки при виконанні дій	23,10	8	25,29	7
3.	Дуже швидка або сповільнена мова	23,10	8	33,33	5
4.	Тремтіння голосу	24,60	7	29,89	6
5.	Збільшення конфліктування	44,60	4	29,89	6
6.	Хронічна нестача часу	64,60	1	65,52	1
7.	Зменшення спілкування з іншими	13,60	9	43,68	3
8.	Зниження уваги до зовн. вигляду	33,90	6	20,69	8
9.	Антисоціальна поведінка	10,80	10	17,24	9
10.	Низька продуктивність діяльності	63,10	2	43,68	3
11.	Порушення сну, безсоння	43,10	5	34,48	4
12.	Часте куріння, вживання алкоголю	4,60	11	17,24	9

Констатуємо, що в аспекті поведінкових проявів стресу за досліджений період найбільш істотною мірою зменшилося спілкування студентів із близькими людьми (+30,08%), а також зросли прояви їх адиктивної поведінки (+12,64%).

Таблиця 3

Динаміка проявів емоційних симптомів стресу

№ з/п	Ознака прояву стресу	Показники емоційних симптомів стресу на I етапі дослідження		Показники емоційних симптомів стресу на II етапі дослідження	
		Кіль-сть осіб (%)	Ранг значущ.	Кіль-сть осіб (%)	Ранг значущ.
1.	Занепокоєння, тривожність	81,54	1	67,82	1
2.	Підозрілість	44,62	3	33,33	8
3.	Поганий настрій	41,54	4	52,87	3
4.	Постійна туга, депресія	30,77	5	32,18	9
5.	Дратівливість і напади гніву	66,15	2	55,17	2
6.	Емоційна нечутливість	18,46	11	43,68	6
7.	Недоречний, цинічний гумор	23,08	8	28,74	10

8.	Невпевненість у собі	21,54	9	44,83	5
9.	Зменшення задоволеності життям	27,69	7	36,78	7
10.	Відчуженість, самотність	29,23	6	27,59	11
11.	Втрата інтересу до життя	9,23	12	21,84	12
12.	Зниження самооцінки, провина	20,00	10	45,98	4

Отже, в аспекті емоційних проявів стресу найбільш істотною мірою зросли, відповідно до даних самооцінювання студентів, почуття провини (+25,98%), емоційна нечутливість (+25,22%), невпевненість у собі (+23,29%).

Таблиця 4

Динаміка проявів фізіологічних симптомів стресу

№ з/п	Ознака прояву стресу	Показники фізіологічних симптомів стресу на I етапі дослідження		Показники фізіологічних симптомів стресу на II етапі дослідження	
		Кіль-сть осіб (%)	Ранг значущ.	Кіль-сть осіб (%)	Ранг значущ.
1.	Болі в різних ділянках тіла	70,77	2	55,17	2
2.	Підвищення чи зниження АТ	27,69	6	24,13	8
3.	Прискорений, неритмічний пульс	36,92	3	25,29	7
4.	Порушення травлення	9,23	11	17,24	10
5.	Порушення свободи дихання	30,77	5	17,24	10
6.	Напруженість у м'язах	33,85	4	27,59	5
7.	Підвищена стомлюваність	76,92	1	68,97	1
8.	Тремтіння в руках, судоми	26,15	7	26,44	6
9.	Алергічні та інші шкірні висипи	16,92	9	29,89	4
10.	Підвищена пітливість	27,69	6	11,49	11
11.	Збільшення чи втрата ваги тіла	20,00	8	21,84	9
12.	Зниження імунітету	12,31	10	32,18	3

Таким чином, у контексті фізіологічної симптоматики у студентської молоді найбільшою мірою знизився імунітет (+19,87%) та зросли алергічні прояви (+12,97%).

Таблиця 5

Загальна динаміка симптомів стресу

№ з/п	Група ознак прояву стресу	Показники симптомів стресу на I етапі дослідження		Показники симптомів стресу на II етапі дослідження	
		Кіль-сть осіб (%)	Ранг значущ.	Кіль-сть осіб (%)	Ранг значущ.
1.	Інтелектуальні ознаки	38,72	1	48,28	1
2.	Поведінкові ознаки	33,85	3	34,39	3
3.	Емоційні ознаки	34,15	2	40,90	2
4.	Фізіологічні ознаки	32,44	4	29,79	4

	Середні показники	34,79		38,34	
--	--------------------------	--------------	--	--------------	--

Констатуємо, що, хоча ієрархія основних груп симптомів переживання стресу залишилася незмінною, назагал його показники за перший рік війни у студентства зросли. Цей факт найбільшою мірою стосується інтелектуальних проявів, що корелює із навчанням як провідною діяльністю респондентів.

Висновки. Отже, як засвідчують отримані результати, студенти, зокрема, майбутні психологи, в умовах хронічного стресу потребують активізації фахової підтримки, спрямованої на стабілізацію та оптимізацію когнітивних, емотивних, конативних показників їх життєдіяльності. Мова йде, насамперед, про цілеспрямовану психологічну підтримку в подоланні явищ прокрастинації, комунікативної дистанційованості від значущих інших, почуття провини, інших негативних проявів, яка може надаватися через контент і форми проведення основних навчальних занять (лекційних, семінарських, практичних, лабораторних). Перспективи подальших наукових студій вбачаємо у порівняльних дослідженнях симптоматики стресу в студентів із різних регіонів України, внутрішньо переміщених та емігрантів.

Література

1. Даниленко Н. В., Сулім В. О. Дослідження стресостійкості студентів-психологів першого курсу з різними рівнями тривожності та типами темпераменту. *Габітус*. 2021. Вип. 30. С. 97–102.
2. Данилюк І. В., Богучарова О. І. Особливості стратегії акультурації та соціокультурної адаптації студентів-переселенців зі Сходу України. *Український психологічний журнал*. 2021. № 1(15). С. 24–48.
3. Дубчак Г. М. Особливості навчального стресу сучасних студентів. *Технології розвитку інтелекту*. 2016. Т. 2. Вип. 3. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tri_2016_2_3_13
4. Сікорська Л. Індивідуальні особливості навчальних стресів студентів-психологів. *Вісник Львівського університету. Серія: педагогічна*. 2019. Вип. 34. С. 209–220.
5. Харко О. С. Практичні рекомендації дотримання психологічних умов формування стресостійкості студентів ЗВО в навчальному процесі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»*. 2022. № 14. С. 46–56.